

Vol. 15/ Issue: 35/ Summer 2021

**“Township Democracy”:
a comparative analysis of ‘township democracy’ and ‘centralist
democracy’ in Tocqueville’s ‘political philosophy’**

Shirzad Peik Herfeh

Assistant Prof. Department of philosophy, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran.

E-mail: shirzad.peik@hum.ikiu.ac.ir

Abstract

Why ‘democracy,’ as a philosophical concept, thrives in some societies and not in others, and it has different shapes in different societies? Why, in some societies, ‘democracy’ is ‘from bottom-up,’ and ‘township-based,’ but it is ‘top-down,’ and ‘centralist’ in some other societies? What are the merits and advantages of ‘township democracies’ and disadvantages of ‘centralist democracies?’ This paper tries to answer to these questions by a comparative analysis of these two democracies according to Tocqueville’s political philosophy. Having shown the causes of these two different kinds of democracy, it analyzes their consequences, advantages, and disadvantages and shows that democracy is more a cultural concept as a way of life than a political concept as a way of governing and without ‘cultural democracy’ and ‘democratic culture and mores,’ ‘political democracy’ will itself become a new kind of ‘tyranny’ and ‘centralist democracy’ that neglects the towns and only cares about the capital is incompatible with the ‘philosophical spirit of democracy.’

Keywords: democracy, township, township democracy, civil society, Tocqueville.

Received date: 2020.11.2

Accepted date: 2021.3.4

DOI: [10.22034/jpiut.2021.42609.2702](https://doi.org/10.22034/jpiut.2021.42609.2702)

Journal ISSN (print): 2251-7960 ISSN (online): 2423-4419

Journal Homepage: www.philosophy.tabrizu.ac.ir

Democracy has different shapes in different societies, but it thrives only in some societies. Why? The answer is to be found in what Tocqueville calls the *commune* or what in English translations is called the township, or the township democracy. Contrary to the top-down and centralist democracy, the township democracy is decentralized and from bottom-up. The institutions of a township are to freedom what primary schools are to science. They put it within the reach of the people. The township exists by nature. It is "so much in nature that everywhere men are gathered, a township forms by itself," Tocqueville says. However, it is fragile and uncertain, and its existence is far from being guaranteed. Township democracy is like a primary school of freedom which higher authorities are tempted to interfere with and set right. It is continually threatened by invasions, not only by foreign powers but also by larger forms of government, state and federal government. It is continually threatened by federal and national authority. There is only one exception: America. Only America had the wisdom to keep the township intact.

The equality of conditions in the United States led to the American township democracy, but it owed its maintenance to three heads: "the peculiar and accidental situation in which providence has placed the Americans;" "the laws;" and last but not the least "the manners and customs of the people." Tocqueville believes that manners and customs of the people are the most important reasons for the maintenance of a democratic republic in the United States. As he says, he uses the word manners with "the meaning which the ancients attached to the word mores," because he applies it "not only to manners in their proper sense of what constitutes the character of social intercourse," but he extends it to "the various notions and opinions current among men, and to the mass of those ideas which constitute their character of mind." He comprises, therefore, under this term the whole moral and intellectual condition of the people. His intention is not to draw a picture of American manners, but simply to point out such features of them as are favorable to the maintenance of political institutions. Comparing the first modern democratic republic in the United States to the revolutionary democracy in his own country, Tocqueville alarms democracy is not necessarily the best form of government, it does not guarantee the basic rights and liberties, and it can lead to the new kinds of tyranny. He says that from "all the ideas and sentiments that paved the way for the Revolution, the idea of, and the taste for, political liberty in the strict sense, were the last to appear and the first to vanish." As he says, democracy in Europe has been "abandoned to its savage instincts," but in the American township it thrives while enjoying the legitimacy it lacks there.

This paper tries to analyze the causes, features, advantages, and disadvantages of the township democracy and the centralist democracy by a comparative analysis of these two democracies according to Tocqueville's political philosophy. Having shown the causes of these two different kinds of democracy, it analyzes their consequences, advantages, and disadvantages and shows that democracy is more a cultural concept as a way of life than a political concept as a way of governing. Tocqueville believes

that democracy should be from bottom up, not top down, and without cultural democracy and democratic culture, manners, and customs, political democracy will itself become a new kind of tyranny. The centralist democracy that neglects the towns and only cares about the capital is incompatible with the philosophical spirit of democracy and *polis*, *l'esprit de cité*, a kind of polis-like character in the American townships. The political dimension of American civic life that is originated in the political life of the American township is very important for sustaining a democratic society. Meanwhile, as Gannett says, some political philosophers' reading of Tocqueville is misleading. They either ignore or fail to grasp the larger forest within which his analysis is situated. Tocqueville does make a classic argument about the value of voluntary associations in the United States, but his analysis of American civic life is noteworthy for its consistently political dimension, evident in his unswerving attention to a participatory vector that originated in the political life of the American township and then disseminated its own bracing vitality to civil society as a whole. We cannot equate family picnics, cookie baking, and neighborhood barbecues with various types of political engagement if we hope to make our democracy work. But at the very least, if we insist upon doing so, we should remove Tocqueville as an expert witness or national cheerleader for this saccharine project.

References

- Tocqueville, A. D. (1848) *Speech pronounced in the chamber of deputies on January 27, 1848, during the discussion of the proposed answer to the speech from the throne*.
- Tocqueville, A. D. (1945a) *Democracy in America* (Vol. 1) (H. Reeve, F. Bowen, & P. Bradley, Trans.). Vintage. (Original work published 1835).
- Tocqueville, A. D. (1945b) *Democracy in America* (Vol. 2) (H. Reeve, F. Bowen, & P. Bradley, Trans.). Vintage. (Original work published 1840).
- Tocqueville, A. D. (1971) *Journey to America* (G. Lawrence, Trans.). Doubleday. (Original work published 1831–1832).
- Tocqueville, A. D. (1985) "To Gustave de Beaumont". In R. Boesche (Ed.), (J. Toupin & R. Boesche, Trans.), *Alexis de Tocqueville: Selected letters on politics and society* (pp. 230-234). University of California Press. (Original work published 1849).
- Tocqueville, A. D. (2002) *Democracy in America* [eBook edition] (H. Reeve, Trans.) (Vols. 1 & 2). Penn State Electronic Classics Series Publication. (Original work published 1835 & 1840).
- Tocqueville, A. D. (2011) *The ancient regime and the French revolution* (J. Elster, Ed.) (A. Goldhammer, Trans.). CUP. (Original work published 1856).

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۵ / شماره ۳۵ / تابستان ۱۴۰۰

«دمکراسی شهرستان گرا»:

تحلیل تطبیقی «دمکراسی شهرستان گرا» و «دمکراسی پایتخت گرا»

در «فلسفه سیاست» توکویل

شیرزاد پیک حرفه

استادیار گروه فلسفه، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

shirzad.peik@hum.ikiu.ac.ir

چکیده

چرا «دمکراسی»، چونان مفهومی فلسفی، فقط در برخی از جوامع نهادینه می‌شود و در جوامع مختلف نموده‌های مختلفی می‌یابد؟ چرا «دمکراسی» در برخی از جوامع «از پایین به بالا» و «شهرستان‌محور» است اما در برخی دیگر از جوامع «از بالا به پایین» و «پایتخت‌محور» است؟ «دمکراسی‌های شهرستان گرا» چه مزیت‌هایی و «دمکراسی‌های پایتخت‌گرا» چه معایبی دارند؟ این مقاله، با تحلیل تطبیقی این دو نوع دمکراسی براساس «فلسفه سیاست» توکویل، در پی یافتن پاسخ این پرسش‌هاست. این مقاله، پس از واکاوی علل پیدایش این دو گونه متفاوت از دمکراسی، پیامدها، مزایا و معایب آنها را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد دمکراسی، پیش و بیش از آنکه مفهومی سیاسی چونان شیوه‌ای از زمامداری باشد، مفهومی فرهنگی چونان شیوه‌ای از زندگی است و در فقدان «دمکراسی فرهنگی» و «فرهنگ و خلق‌و‌خوی دمکراتیک»، «دمکراسی سیاسی»، خود، به گونه جدیدی از «ستم‌گری» تبدیل می‌شود و «دمکراسی مرکز‌گرا»، که به شهرستان‌ها بی‌توجه است و فقط به پایتخت توجه می‌کند، با «روح فلسفی دمکراسی» ناسازگار است.

کلیدواژه‌ها: دمکراسی، شهرستان، دمکراسی شهرستان‌گرا، جامعه مدنی، توکویل.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۴

مقدمه

این پژوهش، پس از بیان اهمیت و جایگاه توکویل در «فلسفه سیاست» و پیش‌بینی‌های درست او، «پرسش‌های بنیادین» او را مطرح می‌کند و به بررسی «برابری موقعیت»، چونان خاست‌گاه نخستین «دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن»، می‌پردازد. سپس، «برابری موقعیت افراد» و درهم‌آمیختن اشراف و عوام در جامعه انگلستان و آمریکا و «عدم برابری موقعیت افراد» و سد ناپیمودنی میان اشراف و عوام در جامعه فرانسه بررسی می‌شوند و برای درک بهتر این تفاوت از مثال‌هایی همچون «تفاوت دلالت معنایی» واژه «جنتلمن» در انگلستان و آمریکا با فرانسه و «ازدواج طبقات مختلف»، چونان ملاک گویای شیوه نگرش اشراف به عوام و ارتباطشان با هم، استفاده می‌شود. در ادامه، «شهرستان‌گرایی» - چونان ویژگی اصلی «دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن» در انگلستان و آمریکا - و «تمرکزگرایی» - چونان ویژگی اصلی «دمکراسی قاره‌ای» در فرانسه - واکاوی و علل دوام «دمکراسی شهرستان‌گرا» بررسی می‌شوند. در اینجا، توضیح داده می‌شود چرا «دمکراسی فرهنگی»، یعنی «خُلق‌و‌خو، عادت‌ها و آداب‌ورسوم دمکراتیک» علت اصلی پیدایش، پایایی و پویایی «دمکراسی معتدل و کارآمد شهرستان‌گرا» است. سپس، مزایای «دمکراسی شهرستان‌گرا» و معایب «دمکراسی تمرکزگرا» واکاوی می‌شوند. در پایان، در نقد توکویل، دو تفسیر مختلف از نظریه او با هم مقایسه می‌شوند. در این قسمت، چهار گونه گوناگون از «انجمن»؛ عدم فروکاست انجمن‌ها به انجمن‌های مدنی؛ خطرهای این فروکاست و وقوعشان در جامعه امروز آمریکا؛ و اهمیت فوق‌العاده «شهرستان» و اولویت آن بر «جامعه مدنی» از نظر توکویل واکاوی می‌شوند. به باور توکویل، مشارکت سیاسی در «شهرستان» آن قدر مهم است که باعث نشاط «جامعه مدنی» می‌شود - نه برعکس - و نیروی مشارکت جمعی در «زندگی سیاسی» «شهرستان» باعث جوشش «روحیه اجتماعی» و دستاوردهای فرهنگی، فکری و اقتصادی می‌شود.

اهمیت توکویل در «فلسفه سیاست»

یکی از مزیت‌های «علم» توانایی «پیش‌بینی» و تحلیل رویدادهای آینده است اما این کار در «فلسفه سیاست» و «علوم انسانی و اجتماعی» بسیار دشوار است زیرا متغیرهایشان، برخلاف علوم تجربی، «ایستا» نیستند. از این رو، کمتر فیلسوفی را می‌یابیم که خطر «پیش‌بینی» را به جان بخرد و بتواند با تحلیل آینده امکان «پیش‌گیری» یا «رویارویی» با آن را در زمان حال فراهم کند. به همین دلیل، در روزگار ما، که دانش‌ها برپایه «کارآیی» آنها سنجیده می‌شوند، «فلسفه» جایگاه پیشینش را از دست داده است. پاره‌ای از فیلسوفان از پذیرش این امر ابایی ندارند و گره کار را در نگاه «بزارگرایانه» امروزیان می‌دانند اما پاره‌ای از فیلسوفان می‌کوشند توانایی «فلسفه» را در این زمینه نیز نشان دهند. همین نکته باعث شده است در روزگار ما برخی از فیلسوفان، مانند توکویل فیلسوف فرانسوی سده نوزدهم، بیش‌ازپیش برجسته و مطالعه آثارشان برای دانشجویان فلسفه در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان الزامی شود. از انقلاب ۱۸۴۸ فرانسه و تبدیل آن به استبداد تا جنبش «جان سیاهان مهم است» در ۲۰۲۰، بسیاری از پیش‌بینی‌های توکویل با دقت علوم دقیقه، درست از آب درآمدند و فراوانی‌شان سبب شد در زبان فرانسوی اصطلاح «به قول آقای دو توکویل» رایج شود (Crick, 2002: 67-68) و مقالات گوناگونی

درباره آنها نوشته شوند. «آثار توکویل به دو دلیل هنوز کنج‌کاوی ما را برمی‌انگیزند: نخست اینکه بینش سیاسی او هنوز هم بسیار کارگشاست و دوم اینکه احتمالاً هیچ اندیشمند دیگری در سده نوزدهم رویدادهای سیاسی آینده را به خوبی او پیش‌بینی نکرده است» (Boesche, 1983: 79). بوئاشا، در مقاله «چرا توکویل این قدر خوب پیش‌بینی می‌کرد؟» (Ibid: 70-103)، نه پیش‌بینی او را بررسی می‌کند که در بند پسین به آنها اشاره می‌شود. توکویل، در پایان جلد نخست *دمکراسی در آمریکا* [زین پس: *دمکراسی*]، برخاستن آمریکا و روسیه، چونان دو ابرقدرت، را پیش‌بینی می‌کند و می‌گوید این دو کشور، از کشورهای دیگر، یارگیری خواهند کرد (Tocqueville, 2002: 485). رویدادهای «جنگ سرد» و تقسیم جهان به دو بلوک غرب و شرق گویای درستی این پیش‌بینی او هستند. او، در همین کتاب، تنش‌های سیاسی و خیزش‌های گاه و بی‌گاه آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار برای دستیابی به «برابری» را نیز پیش‌بینی می‌کند (Ibid, 1945^a: 394-397). جنبش «جان سیاهان مهم است»، که پس از قتل جرج فلویید شهروند آمریکایی آفریقایی‌تبار به دست پلیس آمریکا جان گرفت، نشان می‌دهد حتی در سال ۲۰۲۰ نیز می‌توان از پیش‌بینی‌های توکویل کمک گرفت. او، در همین کتاب، به رفتار متفاوت بومیان آمریکا، در مقایسه با رفتار آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار، اشاره می‌کند و می‌گوید عدم انعطاف بومیان به انقراض نسل آنها می‌انجامد (Ibid: 354; 1971: 20; 120; 206). توکویل در نامه‌ای که ۱۸ می ۱۸۴۹ از فرانکفورت برای گوستاو دو بومون نوشت، با اشاره به تأثیر انقلاب ۱۸۴۸ فرانسه بر آلمان، می‌گوید فقط نیروی نظامی پروس می‌تواند این کشور را متحد کند (Ibid, 1985: 232). نامه‌هایی که توکویل از ۱۸۳۴ تا ۱۸۵۹ برای ناسائو ویلیمز نوشته است، گویای تأثیر همیشگی اریستکراسی انگلیسی بر سیاست بریتانیا و ادامه پادشاهی در این کشور، برخلاف میل اندیشمندان لیبرال، است. توکویل، در ۱۸۴۱ به همراه گوستاو دو بومون، به الجزایر سفر کرد اما پس از سه هفته سفر آنها به دلیل ابتلای توکویل به اسهال خونی ناتمام ماند. ۵ سال بعد، توکویل و همسرش مری ماتلی به الجزایر رفتند و نوامبر و دسامبر ۱۸۴۶ را در آنجا گذراندند. او به درستی پیش‌بینی کرد الگوی فرانسوی استعمار باعث وقوع جنگی خونین میان الجزایری‌ها و نیروهای فرانسوی برای کسب استقلال خواهد شد. جنبش استقلال الجزایر در جنگ جهانی نخست (۱۹۱۸-۱۹۱۴) آغاز شد و پس از پایان جنگ جهانی دوم در ۱۹۴۵، به دلیل عدم تحقق وعده‌های فرانسه برای اعطای خودمختاری به الجزایر، اوج گرفت. «جبهه آزادی‌بخش ملی» الجزایر در ۱۹۵۴ مبارزه چریکی علیه فرانسه را آغاز و رسماً از «سازمان ملل» درخواست استقلال کرد. نیروهای این جبهه از ۱۹۵۶ تا ۱۹۵۷ حملات خونینی را در پایتخت علیه نیروهای فرانسوی انجام دادند که به «نبرد الجزیره» مشهور شد. نیروهای فرانسوی، که تعدادشان به بیش از پانصد هزار تن رسیده بود، کوشیدند با سرکوب وحشیانه کنترل پایتخت را بازپس بگیرند اما ژنرال شارل دو گُل در ۱۹۵۹ رسماً اعلام کرد الجزایری‌ها حق دارند خودشان سرنوشتشان را تعیین کنند و در ۱۹۶۲ الجزایر، با امضای توافق، مستقل شد (Algerian war, n. d.). چیرگی بوروکراسی بر جهان در اثر تمرکزگرایی تدریجی قدرت اقتصادی دولتی و خصوصی از دیگر پیش‌بینی‌های درست توکویل است (Ibid, 1945b: 284; 310-318; 331) و آن گونه که پی‌یرسن (Pierson, 1938: 713) می‌گوید او «احتمالاً نخستین کسی بود که واژه «بوروکراسی» را اختراع

کرد.» توکویل (Tocqueville, 1945b: 11; 275)، دست‌کم دو جا در جلد دوم *دمکراسی*، احساس انزوای نویسندگان سده بیستم را نیز به‌درستی پیش‌بینی کرد. پیش‌بینی او درباره انقلاب ۱۸۴۸ فرانسه نیز کمتر از یک ماه بعد درست از آب درآمد (Ibid, 1848). او، در میانه انقلاب، گفته بود صدای پای چکمه را از فریادهای آزادی‌خواهی انقلابیان می‌شنود. چندی بعد، «ناپلئون سوم» رئیس‌جمهور منتخب فرانسه شد اما وقتی نتوانست دوباره رأی بیابرد قدرت را قبضه کرد و خود را امپراتور فرانسه خواند. او دومین امپراتوری فرانسه را بنا نهاد و خود تنها امپراتور آن شد؛ امپراتوری‌ای که در جنگ با پروس و متحدانش شکست خورد و فروپاشید.

توکویل، برخلاف بسیاری از فیلسوفان، هرگز به تاریخ نپیوست و در روزگار ما تحلیل‌های بسیاری از فیلسوفان سیاست، جامعه‌شناسان و دانش‌مندان تاریخ و علوم سیاسی و حتی سیاست‌مداران امروز جهان برپایه اندیشه‌های اوست. جان لوکاج (۲۰۱۹-۱۹۲۴)، استاد پیشین تاریخ کالج چست‌نات هیل فیلادلفیا که «همیشه با الهام از توکویل درباره «ستم‌گری اکثریت» هشدار می‌داد و ناسیونالیسم پوپولیست را بستر کمونیزم، نازیسم و فاشیسم سده بیستم و بزرگ‌ترین خطر برای تمدن می‌دانست» (Roberts, 2019)، توکویل را «برترین اندیشمند عصر *دمکراسی*» می‌داند و از قول ویلهلم دیلتای، فیلسوف آلمانی سده نوزدهم که او نیز یکی دیگر از ستایش‌گران توکویل بود، می‌گوید «توکویل، ارسطو و ماکیاوولی بزرگ‌ترین اندیشمندان سیاسی تاریخ جهان هستند» (Lukacs, 1982). جُزف اِستاین، تحلیل‌گر معاصر آمریکایی، در بزرگی توکویل، می‌گوید امکان ندارد کسی بتواند، بدون خواندن آثار او، در دانش سیاست حرفی برای گفتن داشته باشد:

امروز اگر کسی درباره آمریکا، *دمکراسی*، آزادی، دیوان‌سالاری، برابری و تقریباً درباره هر زمینه‌ای در دانش سیاست چیزی بخواند ... دیر یا زود به توکویل برمی‌خورد. هرکس هم درباره این موضوعات بنویسد غالباً درمی‌یابد کسی [یعنی توکویل] قبلاً بهتر از خودش همان حرف را گفته است. هرکس هم به فکر بازنویسی یا حتی سرقت ادبی از توکویل بیفتد سرانجام به این نتیجه می‌رسد که [جملات توکویل آن قدر دقیق‌اند که بهتر است] سر سنگینی خود بماند و جملات توکویل را واوبه‌واو بنویسد (Epstein, 2006: 1).

توکویل، پس از حدود دویست سال، هنوز آن قدر تأثیرگذار و به‌روز است که در سیاست امروز آمریکا هم اشاره به ناآشنایی رقیب با اندیشه‌های او، برای از میدان‌به‌در کردنش، کافی است. بسیاری از سیاست‌مداران و رهبران سیاسی و اجتماعی آمریکا در روزگار ما، از بوش تا کلینتن و اباما و حتی ایوانکا ترامپ، نظریه‌های توکویل را با ستایش نقل می‌کنند و برای سرزنش سیاست‌مداران مخالفشان می‌گویند «او توکویل نخوانده است» یا «او باید توکویل بخواند.»

پرسش بنیادین توکویل در «فلسفه سیاست»

جان لاک در رساله دوم خود نوشت «تمام جهان در آغاز آمریکا بود» اما توکویل بر این باور بود که «تمام جهان در پایان آمریکا خواهد شد.» باوجوداین، او به آنچه در آمریکا دیده بود یا آنچه امروز «آمریکایی‌سازی» یا «دمکراتیک‌سازی» نامیده می‌شود با آمیزه‌ای از شک و ترس می‌نگریست (Smith, 2006):

«من اعتراف می‌کنم در آمریکا چیزی بیش از آمریکا دیدم. من در آنجا به دنبال تمثال تمام‌نمای دموکراسی بودم ... تا بفهمم در فرآیند پیش‌رفت دموکراسی از چه چیزهایی باید بهر اسیم و به چه چیزهایی باید دل خوش باشیم» (Tocqueville, 2002: 24).

پرسش اصلی توکویل، همانند فیلسوفان سیاست پیش از او، همچون هابز، لاک، منتسکیو و روسو، این بود که چگونه می‌توان قدرت سیاسی را کنترل کرد و آثار مخربش را کاهش داد اما پاسخ او بسیار متفاوت بود. پاسخ لاک به این پرسش، که الگوی نویسندگان «قانون اساسی» آمریکا شد، عبارت بود از «تفکیک و موازنه قوا» اما توکویل به «راه‌کارهای قانونی صرف برای تقسیم قدرت» چندان خوش‌بین نبود و گمان می‌کرد در جوامع دموکراتیک، که در آنها «اکثریت» همان نقشی را دارد که «پادشاه» در نظام‌های پادشاهی مطلق قدیم داشت، یک «راه‌کار صرفاً قانونی» نمی‌تواند مقصود ما را برآورده کند. روسو، ۷۵ سال پیش از دموکراسی در آمریکا، آموزه «اراده عمومی» را آرمانی خواند که برای دستیابی به آن باید کوشید. او بر این باور بود که «اراده عمومی» هیچ‌گاه خطا نمی‌کند و اگر مردم با ظرفیت‌های به‌هم‌پیوسته خویش حکم برانند به بی‌راهه نمی‌روند. توکویل، برخلاف روسو، هرگز به «اراده عمومی» خوش‌بین نبود و آن را «خطاپذیر» می‌دانست. به باور توکویل، در دوران ظهور «حکومت‌های دموکراتیک»، از قضا «مسئله اصلی» در «اندیشه سیاسی» «چگونگی کنترل اراده عمومی» است (Smith, 2006). او در پی «دموکراسی نخبه‌گرا» و یافتن راهی برای ترکیب «دولت مردمی و قوانین برخاسته از اراده عمومی» با «فرزانی سیاسی» بود و این مسئله هنوز مسئله‌ای بنیادین در «دموکراسی»‌های امروز جهان است.

توکویل در پی یافتن پاسخ دو پرسش دیگر نیز بود. پرسش نخست درباره چگونگی «تغییر رژیم» و تبدیل آنسه‌آن رژیم (ancien regime) (رژیم پیشین) به جامعه دموکراتیکی است که برپایه «فرصت‌های برابر» بنا نهاده شده است. آنسه‌آن رژیم واژه‌ای است که فرانسویان برای نظام قدیمی اریستوکراتیک به کار می‌بردند. آن نظام برپایه امتیازهای ویژه، سلسله‌مراتب، تفاوت و نابرابری بنا نهاده شده بود. این دگرگونی اجتماعی و سیاسی سترگ از نظامی که نه و نابرابر به نظامی سرشار از برابری موقعیت‌ها چگونه رخ می‌دهد؟ پرسش دوم، که توکویل آشکارا نمی‌پرسد اما در جای‌جای کتابش درباره آن سخن می‌گوید، درباره تفاوت شکل «دموکراسی انگلوساکسن و انگلومریکن» در بریتانیا و ایالات متحد و «دموکراسی قاره‌ای» در فرانسه دوران انقلاب است. توکویل می‌پرسد چرا دموکراسی در آمریکا این قدر «آرام» و «ملایم» است اما دموکراسی در فرانسه دوران انقلاب به‌طور خطرناکی به سمت کینه‌توزی، انتقام، خشونت، ترور، وحشت و اعدام مخالفان تغییر جهت داد. او مطمئن بود همه جوامع دیر یا زود دموکراتیک خواهند شد اما درباره شکل دموکراسی در آنها و سازگاری آن با «حقوق و آزادی‌های بنیادین آدمی» تردید داشت و می‌گفت فقط زمامداران آینده می‌توانند به این پرسش پاسخ دهند که در جامعه آنها «دموکراسی» با «حقوق و آزادی‌های بنیادین آدمی» سازگار خواهد بود یا خود به‌گونه جدیدی از «ستم‌گری» تبدیل خواهد شد (Ibid).

«برابری موقعیت»: خاست‌گاه نخستین دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن

توکویل، در بخش پایانی مقدمه جلد نخست *دمکراسی*، می‌نویسد: «هرکس این کتاب را با دقت بخواند اندیشه بنیادینی را در سراسر آن مشاهده می‌کند.»^۱ منظور او، از این «اندیشه بنیادین»، «ایده برابری موقعیت‌ها» است. «توکویل برابری شرایط و موقعیت‌ها را اساس دمکراسی در آمریکا می‌داند» (Cook, 2004).^۲ این «برابری» آنچنان توجه او را جلب کرد که او جلد نخست *دمکراسی* را با این جمله آغاز کرد: «در میان چیزهای جدیدی که در مدت اقامت در آمریکا توجه مرا به خود جلب کردند، هیچ چیز بیشتر از برابری کلی موقعیت [افراد] چشمم را نگرفت» (Tocqueville, 2002: 12). کُک (Cook, 2004)، در شرح این جمله، می‌گوید توکویل اربستکرات «برابری شرایط» را نخستین سنگ‌بنای «دمکراسی» می‌داند. البته، منظور توکویل از «برابری»، نه «برابری اقتصادی» و «برابری نتایج» بلکه، «برابری موقعیت‌ها» است. او از «برابری» چونان «وضعیتی اجتماعی» سخن می‌گوید؛ نه «گونه خاصی از حکومت». «برابری موقعیت» بر حکومت دمکراتیک مقدم و علت پیدایش آن است. در جامعه‌ای که موقعیت برابر برای همه افراد وجود نداشته باشد «دمکراسی» معنا ندارد.

توکویل، برخلاف هابز و روسو، آدمیان را در «وضع نخستین» «برابر» نمی‌داند. هابز و روسو بر این باور بودند که ما در «وضع نخستین» همگی «آزاد» و «برابر» بودیم و با گذشت زمان کم‌کم «سلسله‌مراتب اجتماعی» و «نابرابری»‌ها پدید آمدند اما توکویل دقیقاً برعکس آنها می‌اندیشید و «حرکت تاریخ» را از «نابرابری» به سوی بیشتر شدن «برابری موقعیت اجتماعی» می‌داند. به باور او، تاریخ آرام و گام‌به‌گام به سوی «برابرسازی موقعیت اجتماعی» حرکت می‌کند و «برابری» نیرویی تاریخی است که در طول زمان «نابرابری» را در هم می‌شکند. توکویل می‌گوید هرچه بیشتر آمریکا را می‌کاوید بیشتر و بهتر می‌دید در «برابری موقعیت» واقعیتی زایا نهفته است که گویی همه واقعیت‌های دیگر از آن زاده می‌شوند. او، در تحلیلی جالب برای درک حرکت آرام و گام‌به‌گام «تاریخ» به سوی «برابرسازی موقعیت اجتماعی»، از «زبان‌شناسی» و «سیر تاریخی دلالت معنایی» واژه «جنتلمن» کمک می‌گیرد و تاریخ این واژه را «تاریخ دمکراسی» می‌داند:

بیا بید دوباره از زبان‌شناسی برای فهم تاریخ کمک بگیریم: اگر سرنوشت واژه gentleman را، که ریشه‌اش واژه فرانسوی *gentilhomme* است، در طول زمان و مکان دنبال کنید درمی‌یابید با کم شدن شکاف میان اشراف و عوام معنای جنتلمن هم گستره گسترده‌تری از افراد را دربرگرفت و هم درباره اشراف به کار برده شد و هم درباره عوام. با گذشت قرن‌ها، این واژه کم‌کم درباره کسانی که به‌گونه‌ای از طبقات پایین جامعه شمرده می‌شدند نیز به کار برده شد. سرانجام، این واژه از انگلستان به آمریکا سفر کرد و در آنجا به همه شهروندان، بدون هرگونه تبعیضی، جنتلمن گفته می‌شد. تاریخ واژه جنتلمن تاریخ دمکراسی است (Tocqueville, 2011: 81-82).

توکویل آن قدر به حرکت آرام تاریخ به سوی «برابری» باور داشت که «برابری» را نیرویی می‌داند که در طول تاریخ از «مشیت» مدد گرفته است. در زبان توکویل، «مشیت» گویای گونه‌ای فرآیند تاریخی است که

همه چیز را کنار می‌زند و حتی در برابر نیت‌های فردی بازی‌گران اجتماعی و سیاسی نیز می‌ایستد. گسترش گام‌به‌گام «برابری موقعیت» دو ویژگی مشیتی دارد: جهانی است و همواره از دستان کسانی که می‌خواهند آن را کنترل کنند بیرون می‌جهد. ماکیاوولی بر این باور بود که ما دست کم گاهی می‌توانیم سرنوشت، مشیت یا بخت را کنترل کنیم اما توکویل بر این باور بود که فرآیند «برابری» همواره از کنترل آدمی بیرون می‌جهد. همین قدرت «برابری» است که آن را به نیرویی مقاومت‌ناپذیر تبدیل می‌کند که هیچ‌کس را یارای رویارویی با آن نیست. او نشان می‌دهد پیدایش آهسته و پیوسته «برابری موقعیت» چگونه قرن‌ها نیروی اصلی پویا در تاریخ اروپا بوده است و دمکراسی را در چارچوب «فلسفه تاریخ» می‌نویسد که بخش‌های اصلی آن عبارتند از «دمکراسی»، «برابری» و «برابرسازی گام‌به‌گام موقعیت اجتماعی» (Smith, 2006).

تفاوت جامعه انگلستان و آمریکا با فرانسه از نظر «برابری موقعیت»

تحول «دمکراسی» در غرب مطابق دو الگو انجام شد: الگوی انگلوساکسن و الگوی اروپای قاره‌ای. مبنای الگوی انگلوساکسن، سنت لیبرالی «خودگردانی» بود و سرانجام آن هم «دمکراسی» به سبک آمریکا. در این سبک از دمکراسی «برابر شدن» اوضاع و احوال مردم با افزایش انواع «آزادی» دست در دست هم رخ می‌دهند و «آزادی» به پای «مساوات» و «عدالت اقتصادی» قربانی نمی‌شود. در الگوی اروپای قاره‌ای خلاف این وضع پیش آمد و پیش‌رفت «مساوات» در جهت خلاف «آزادی» انجام شد. به عبارت دیگر، در اروپای قاره‌ای «برابری» محصول دست‌دوم قدرت مطلق سیاسی است. فرانسه از نخستین مظاهر این «بیماری قاره‌ای یعنی اروپای منهای انگلستان» است (کنن-هوتر، ۱۳۹۳: ۱۳۸). «فرانسوی‌ها چون آن تربیت سیاسی را که ناشی از اداره امور خود یا تجربه خودگردانی محلی است نداشتند، مدام میان بی‌حسی سیاسی و مطالبات فاقد واقع‌بینی سرگردان بودند و این گویای رویه‌ای بود که روشن‌فکران اتخاذ کرده بودند» (همان: ۱۴۱). به باور توکویل «از میان همه ایده‌ها و عواطفی که راه را برای وقوع انقلاب هموار کردند، ایده و ذائقه آزادی سیاسی به معنای واقعی کلمه آخرین ایده‌ای بود که ظاهر شد و نخستین ایده‌ای بود که از بین رفت» (Tocqueville, 2011: 143). به این ترتیب، دو راه به سوی «دمکراسی» به وجود می‌آیند: راه لیبرالی و راه انقلابی. راه لیبرالی عبارت است از دگرگونی تدریجی و گام‌به‌گام و راه انقلابی عبارت است از گسیختگی‌های ناگهانی. همان‌طور که کنن-هوتر می‌گوید «موضوع اصلی کتاب *انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن* [زین پس: *انقلاب فرانسه*] توکویل این است که نقش تمرکز قدرت را در تمهید مقدمه برای وقوع انقلاب و ایجاد روحیه انقلابی روشن کند» (کنن-هوتر، ۱۳۹۳: ۱۳۹). توکویل دل‌بسته فرآیند آرام، گام‌به‌گام، معتدل و آهسته‌و‌پیوسته نهادینه‌سازی «دمکراسی» در انگلستان و آمریکا و مخالف تغییر ناگهانی ساختار حکومت و انقلاب در فرانسه بود.

در فرانسه قرون وسطی پادشاه رفته‌رفته قدرتش را از دست می‌داد و به یک قدرت نمادین شبیه می‌شد. در آن زمان، قدرت اصلی از آن اشراف فئودال بود. در نتیجه، با ظهور شهرها، شهری‌ها در جنگ با فئودال‌های محلی به دنبال متحد بودند و از سر ناچاری به شاه پناه بردند. بدین ترتیب، میان شاه و بورژوازی اتحادی شکل گرفت که هدف آن انهدام قدرت محلی اشراف بود. اما در انگلستان اوضاع کاملاً متفاوت بود. در سده سیزدهم، با افزایش

قدرت شاه، اشراف انگلستان با هم متحد شدند تا از قدرتشان بکاهند و برای تقویت جبهه خود رهبران عوام را هم به پارلمان دعوت کردند. اتحاد اشراف و عوام، شاه را واداشت بخشی از قدرت را به پارلمان بدهد. طبقه فئودال نخستین و رهبران عوام اندک‌اندک درهم‌آمیختند و «اشرافیت طبیعی»، که بر ثروت و تحصیلات - و نه صرفاً تبار و نسب - استوار بود پدید آمد. توکویل در ۱۸۲۸ به این نکته پی برد: «پارلمان که به وجود آمد لُردها تقریباً همواره هوای عوام را داشتند و در تمام موارد از آنها پشتیبانی می‌کردند و این موجب شد این دو دسته که در نقاط دیگر اروپا دشمن خونی هم بودند هم‌دست یک‌دیگر شوند» (سیدنتاپ، ۱۳۹۵: ۶۲). توکویل ریشه هر دو نوع تغییر برای دستیابی به «دمکراسی» را در چگونگی دگرگونی فئودالیسم می‌داند و از گشاده‌نظری اشراف انگلستان و هم‌بستگی‌شان با عوام در برابر تمرکز قدرت ابراز شگفتی می‌کرد (همان: ۱۴۵):

تفاوت آنچنانی انگلستان از بقیه اروپا فقط معلول پارلمان، آزادی، فراوانی مناظره‌های سیاسی و هیأت منصفه نبود. این تفاوت یک علت خاص‌تر و تأثیرگذارتر داشت. انگلستان تنها کشوری بود که در آن نظام کاستی نه تنها تعدیل بلکه کاملاً نابود شده بود. در انگلستان، اشراف و عوام کارهای مختلفی را دوشادوش هم انجام می‌دادند، شغل‌های یکسانی داشتند و مهم‌تر از همه اینها با هم ازدواج می‌کردند. دختر بزرگ‌ترین ارباب انگلستان می‌توانست بدون شرمندگی با یک مرد تازه به دوران رسیده ازدواج کند (Tocqueville, 2011: 81).

توکویل می‌گوید هیچ چیز همچون ازدواج گویای شیوه رابطه طبقات مختلف با یک‌دیگر و «برابری موقعیت» آنها نیست:

اگر می‌خواهید دریابید در میان یک ملت نظام کاستی و ایده‌ها، آداب و رسوم و موانعی که همیشه ایجاد می‌کند کاملاً ریشه‌کن شده است، به ازدواج بنگرید. در فرانسه، حتی امروز، که شصت سال از دمکراسی در آن می‌گذرد، هنوز تعصب‌های خشک قدیمی پابرجا و خانواده‌های اشراف، که دیگر از همه نظر همانند خانواده‌های عوامند، هنوز تا آنجا که می‌توانند از ازدواج با آنها خودداری می‌کنند (Tocqueville, 2011: 81).

او، درباره درهم‌آمیختن عوام و اشراف در انگلستان و شکاف میان آن دو در فرانسه می‌گوید:

در انگلستان، طبقات متوسط هیچ دعوی با اشراف نداشتند و با آنها بسیار صمیمی و نزدیک بودند. البته، علت اصلی این امر دست‌ودل‌بازی اشراف نسبت به آنها نبود بلکه، همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، اشراف شکل تعریف‌شده و مشخصی نداشتند و مرزهای اشرافیت نامشخص بود [منظور توکویل این است که در انگلستان مبنای اشرافیت فقط امور غیراقتصادی مانند اصل و نسب و خاندان نبود بلکه می‌شد با امور اکتسابی و تلاش خود مثلاً با تحصیلات نیز وارد این طبقه شد]. از این رو، هر کس که به اشراف نزدیک

می‌شد می‌توانست خود را نیز بخشی از آنها بدانند، در اداره کشور به آنها بپیوندند و از مزایای قدرتش بهره‌مند شود. در فرانسه، سدی که اشراف را از طبقات دیگر جدا می‌کرد به آسانی قابل گذار اما همیشه ثابت و جلوی چشم بود. این سد مظاهر بسیار واضح و مشخصی داشت که درنوردیدنی نبودند و کسانی را که پشت آن می‌ماندند آکنده از خشم و نفرت نسبت به اشراف می‌کرد (Ibid: 86).

توکویل، پس از دیدن کبک، این تفاوت را در میان فرانسوی‌ها و انگلیسی‌های آمریکا نیز قابل مشاهده می‌دانست: «فرانسوی‌ها سنن سلطنت مطلق را به آمریکا آوردند اما انگلیسی‌ها آداب و عادت‌های یک ملت آزاد را وارد آمریکا کردند» (کنن هوتر: ۱۴۶). توکویل «نابرابری موقعیت‌های طبقات مختلف در جامعه» را علت اصلی «تمرکز قدرت» در فرانسه و این «تمرکز قدرت» را باعث بروز «انقلاب‌های خونین»، مانند «انقلاب فرانسه»، می‌دانست. این در حالی است که «برابری موقعیت‌های طبقات مختلف در جامعه» باعث گسترش آرام و گام‌به‌گام «آزادی» و شکل‌گیری «دمکراسی فرهنگی» و «دمکراسی از پایین به بالا»، از طریق «خودگردانی محلی» و «شهرستان‌گرایی»، می‌شود.

«شهرستان‌گرایی»: ویژگی اصلی «دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن»

به باور توکویل، «افراد آزاد به‌خودی‌خود ضعیف‌اند و برابری برآمده از دمکراسی، هم می‌تواند به برانگیزاندن حسادتشان بینجامد و هم می‌تواند آنها را قوی کند» (Mansfield, 2010: 21). از این رو، او باید به این پرسش پاسخ می‌داد که چگونه ممکن است این برابری به قوی شدن افراد آزاد بینجامد؛ نه برانگیزاندن حسادتشان. او، در پاسخ به این پرسش، اندیشه کلیدی خود را درباره چگونگی ایجاد بی‌خسونت یک دمکراسی آرام و ملایم مطرح می‌کند: گرد هم آمدن افراد برای اداره امور شهرستان خود. این لب لباب و جان کلام توکویل درباره تفاوت «دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن» با «دمکراسی قاره‌ای» است. «آنچه افراد را قوی می‌کند [گرد هم آمدن در یک] انجمن است - این موضوعی کلیدی در اندیشه توکویل است که او با بحث درباره شهرستان‌های نیوانگلند به آن می‌پردازد» (Ibid). نظر توکویل، درباره جامعه مدنی، گرد هم آمدن افراد و تشکیل انجمن، با نظر بسیاری از فیلسوفان لیبرال دیگر، مانند هابز، روسو و بنتم، متفاوت بود:

هابز می‌گفت «انجمن‌ها» «کرم‌های درون بافت‌های بدن سیاست» هستند و «اگر نظریه تقسیم قوا وجود نداشت انگلستان درگیر جنگ داخلی اخیر نمی‌شد»؛ روسو از آنها متنفر بود زیرا آنها را ته‌مانده نظام فئودالی می‌دانست که اراده عمومی مردم را واژگون می‌کنند؛ و بنتم همه آنها را «منافع شیطانی» نامید که مانع قانون‌گذاری یک‌دست و خردمندانه برای دست‌یابی به بیشترین خیر برای بیشترین افراد می‌شوند و فقط سودای منافع سازمان خود را در سر می‌پرورانند (Crick, 2002: 65-66).

توکویل، کار خود را برای نشان دادن چگونگی شکل‌گیری شهرستان، با واکاوی تفاوت جایگاه «فرد» در اریستکراسی و دمکراسی می‌آغازد و «در اینجا نیز شهرستان را به معنایی متفاوت با وضع طبیعی در لیبرالیسم نظری به کار می‌برد تا چگونگی مشروعیت قدرت در دمکراسی را توضیح دهد» (Mansfield & Winthrop, 2007: 96)

در اریستکراسی، جایگاه افراد در یک نظام سلسله‌مراتبی ثابت و تعیین شده است؛ آنها یا خود تحت پوشش یک عده‌اند یا عده‌ای تحت پوشش آنها هستند. به ندرت پیش می‌آید «افراد» برای خود انجمنی داشته باشند. اما در دمکراسی افراد از این وابستگی‌ها آزاد - یا محروم - هستند و خودشان باید برای خودشان انجمنی دست‌وپا کنند. برای انجام این کار آنها پیش و بیش از خودخواهی از تمایلی طبیعی برای ارتباط با انسان‌های دیگر دوروبرشان برخوردارند - در اینجا هم توکویل، برخلاف [نظر هابز درباره] «وضع طبیعی»، افراد را در حالت جنگ [دایمی] نمی‌داند (Mansfield, 2010: 21).

حال، توکویل باید به پرسش دیگری پاسخ دهد. اگر افراد به‌طور طبیعی «جامعه‌گرا» هستند و از تمایلی طبیعی برای ارتباط با انسان‌های دوروبرشان برخوردارند و این تمایل حتی مقدم بر خودخواهی آنان است، چرا همه‌جا این‌گونه رفتار نکرده‌اند؟ چرا الگوی انگلوساکسن و انگلومریکن دمکراسی مبتنی بر شهرستان‌گرایی است و الگوی قاره‌ای دمکراسی فاقد آن است؟ چرا شهرستان‌های نیوانگلند آمریکا در فرانسه یافت نمی‌شوند؟ پاسخ توکویل این است که شهرستان به همان اندازه که طبیعی است، شکننده، نابالغ، بی‌تجربه و همواره در معرض خطر مداخله مقام‌های بالاتر است. به باور او، «روستا یا شهرستان تنها نهادی است که آن قدر کاملاً طبیعی است که هر جا که چند نفر دور هم جمع شوند گویا خودبه‌خود به وجود می‌آید» (Tocqueville, 2002: 77). واژه «طبیعی»، به معنایی که توکویل به کار می‌برد، یادآور گونه‌ای از «ارسطوگرایی» است. «شهرستان» محصول طبیعت است و به‌طور طبیعی شکل می‌گیرد. باوجوداین، دوام و قوام آن هرگز تضمین شده نیست. «شهرستان» شکننده، متغیر و همواره در معرض تجاوز است. این تجاوز لزوماً از سوی قدرت‌های خارجی و بیگانه نیست و گونه‌های بزرگ‌تر دولت و دولت‌های تمرکزگرا و پایتخت‌گرا نیز آن را رقم می‌زنند. «شهرستان» بر گونه خاصی از روح سترگ محلی و آداب‌ورسوم کهن تکیه می‌کند؛ نه لزوماً نظرات روشن‌فکرانه (Smith, 2006). منسفیلد، در تحلیل پاسخ توکویل به این پرسش، به تفاوت دمکراسی در آمریکا و فرانسه از نظر توکویل، یعنی وجود دمکراسی شهرستان‌گرایانه و از پایین به بالا در آمریکا، اشاره می‌کند:

شهرستان هم طبیعی است و هم شکننده؛ «آن قدر طبیعی است که به محض اینکه جایی چند نفر دور هم جمع شوند، شهرستان به‌خودی‌خود شکل می‌گیرد»، اما در بین ملل متمدن فقط در آمریکا یافت می‌شود. دلیلش این است که دولت شهرستانی همانند «مدرسه ابتدایی» برای آزادی است. چنین دولتی نابالغ و بی‌تجربه است و مقام‌های بالاتر همیشه وسوسه می‌شوند در آموزش مداخله و کارهایش را راست‌ور نیست کنند. از نظر توکویل، فقط آمریکا از این فرزاندگی، یا شانس، برخوردار است که شهرستان را دست‌نخورده باقی بگذارد. توکویل به

این دلیل آن را گونه‌ای از دولت می‌نامد که منظم و برای همه قابل مشاهده است؛ شهرستان دولتی است که نه پنهان است و نه از راه دور، بلکه کاملاً آشکار است. شهرستان، مسلماً، زیر نظر دولت مرکزی است. این نکته‌ای است که توکویل بعداً درباره آن سخن می‌گوید اما او تحلیلش را از دمکراسی به‌عنوان گونه‌ای از دولت از پایین، یعنی جایی که به‌طور خودجوش شکل می‌گیرد، به بالا می‌آغازد (Mansfield, 2010: 21-22).

علل دوام «دمکراسی شهرستان گرا» در آمریکا

توکویل «دمکراسی در آمریکا» را «گونه خاصی از دمکراسی» می‌داند. از نظر او، این «گونه خاص از دمکراسی»، برعکس دمکراسی در فرانسه که «تند» و «خشن» بود، «آرام» و «ملایم» بود. او می‌کوشید، براساس این «گونه خاص از دمکراسی»، نقشه‌راهی را برای اروپای قاره‌ای، به‌ویژه فرانسه، تنظیم کند که زبان‌های «تغییر رژیم خشن فرانسوی» را در پی نداشته باشد. به باور توکویل، فقط آمریکا از این فرزاندگی، یا شانس، برخوردار بود که «شهرستان» را دست‌نخورده باقی بگذارد. اما علت این «فرزاندگی» یا «شانس» چیست؟ چه چیزی در «آمریکا» یا «آمریکاییان» وجود داشت که باعث شد «شهرستان» در آنجا «دست‌نخورده» باقی بماند؟ علل «ایجاد» و «دوام و قوام» این «گونه خاص از دمکراسی» چه بودند؟ او، دست‌کم دو جا در دمکراسی، به این پرسش پاسخ می‌دهد و در هر دو جا «سه علت» را برمی‌شمارد: (۱) جغرافیا؛ (۲) قانون؛ و (۳) خلق و خو.

اهمیت «جغرافیا»

پیش‌بینی توکویل، در آخرین جمله جلد نخست دمکراسی، درباره تقسیم جهان میان بلوک شرق و غرب گویای اهمیت «جغرافیا» در تحلیل «سیاست» است: «سراغاز این دو ملت (روس‌ها و آمریکایی‌ها) دو نقطه متفاوت و مسیرشان نیز متفاوت است؛ اما گویا مشیت الهی آنها را برای کنترل سرنوشت نیمی از جهان برگزیده است» (Tocqueville, 2002: 485). او، سپس، موانع متفاوت سر راه هریک از این دو ملت را بررسی می‌کند. آمریکایی‌ها تازه به یک قاره جدید پا نهاده بودند و در برابرشان تا چشم کار می‌کرد زمین می‌دیدند. آنها باید «طبیعت وحشی» را رام خود می‌کردند اما روس‌ها برای پیشرفت باید قلمروی خود را می‌گستراندند و سرزمین‌هایی را که بشر سال‌ها در آنها زندگی کرده بود از آن خود می‌کردند:

آمریکایی با موانعی دست و پنجه نرم می‌کند که طبیعت در برابرش نهاده است؛ [اما] مانع پیش روی روس انسان است؛ اولی [یعنی آمریکایی] با طبیعت خشن و زندگی وحشی می‌جنگد؛ [ولی] دومی [یعنی روس] با تمدنی می‌جنگد که برخوردار از گستره گسترده‌ای از تسلیحات و خلاقیت‌های گوناگون است (Ibid).

تفاوت «مانع» به تفاوت «ابزار» می‌انجامد: «پیروزی یکی در گروهی گاوآهن است و پیروزی دیگری در گروهی شمشیر» (Ibid) و تفاوت «ابزار» به تفاوت «راه‌کار». در آمریکا، گستره گسترده‌ای از زمین و منابع طبیعی به برکت وجود اقیانوس در دو سویش از شر حمله بیگانگان و دشمن خارجی در امان است. از این رو، دغدغه نخست

این قوم «امنیت» نیست. در سایه «امنیت» آنچه برای «پیشرفت»، «توسعه» و «آبادانی» این دشتهای بزرگ لازم است فقط یک چیز است: «آزادی». به همین دلیل است که توکویل می‌گوید «آنگو آمریکن برای رسیدن به اهدافش بر منفعت شخصی خود تکیه می‌کند و به نیروی خودمختار و عقل سلیم شهروندانش آزادی تام و تمام می‌دهد» (Ibid). اما اوضاع در روسیه کاملاً به‌گونه دیگری است. آنها سال‌ها در آنجا زیسته‌اند و بارها خطر حمله بیگانگان را به چشم دیده‌اند. اکنون هم برای پیشرفت باید دست به شمشیر برند تا هم از شر دشمن خارجی برهند و هم سهم بیشتری از کشورهای دوروبرشان ببرند. در اینجا «امنیت» دغدغه نخست است. به همین دلیل، توکویل می‌گوید «روس تمام اقتدار جامعه را در دستان یک نفر می‌نهد» و «اصل اساسی اولی [یعنی آمریکایی] آزادی است؛ و اصل اساسی دومی [یعنی روس] سرسپردگی» (Ibid).

اهمیت «خلق و خو»، عادت‌ها و آداب و رسوم دمکراتیک

توکویل، در بخش پنجم فصل هجدهم جلد نخست دمکراسی، می‌گوید: «قانون از شرایط جغرافیایی نقش مهم‌تری در دوام جمهوری دمکراتیک در آمریکا دارد و نقش خلق و خو از قانون هم بیشتر است» (Ibid: 351). او، در ادامه می‌گوید «من متقاعد شده‌ام که بهترین شرایط جغرافیایی و بهترین قوانین ممکن نمی‌توانند بدون خلق و خو [ی مناسب] حافظ قانون اساسی باشند؛ و خلق و خو [ی مناسب] می‌تواند با وجود بدترین شرایط جغرافیایی و بدترین قوانین مفید باشد» (Ibid: 354-355). از نظر توکویل، اساس خلیات آمریکایی‌ها را گونه‌ای گرایش عاطفی به مذهب و یک‌جور پاک‌دینی مسیحی پیوریتن، سخت‌گیرانه و ریاضت‌کش تشکیل می‌دهد. به باور او، یک نوع مسیحیت «دمکراتیک و جمهوری‌خواهانه» تأثیر بسیار نیرومندی بر خلیات آمریکایی‌ها می‌گذارد (کن-هوتر، ۱۳۹۳: ۱۰۱). توکویل این خلق و خو را محصول «مسیحیت پیوریتن» و ایالات متحد را همچون آزمایش‌گاهی می‌دانست که در آن نقش خلق و خو و قوانین در اصلاح جامعه و تحقق دمکراسی اثبات شده است. او حکومت دمکراتیک را معلول خلق و خو و عادت‌ها و آداب و رسوم دمکراتیک می‌دانست:

به باور توکویل، عادات و رسوم باعث کارآیی قانون اساسی می‌شود؛ نه قوانین. او معتقد است ویژگی اصلی نگرش شهروندان (در دمکراسی یا اریستکراسی) به جهان را نمی‌توان از بیرون (مثلاً از طریق قانون‌گذاری) بر آنها تحمیل کرد بلکه این ویژگی از دل جامعه بیرون می‌آید. قدرت خلق و خو از قدرت دستورهای قانون بیشتر است. از این رو، توکویل بر این نکته تأکید می‌کند که این عادات و رسوم پیوریتن‌های آمریکا بود که باعث شد آنها در آغاز شهرستان، سپس دولت‌های ایالتی و سرانجام یک دولت فدرال ایجاد کنند. دمکراسی یا اریستکراسی معلول قوانین دمکراتیک یا اریستکراتیک نیستند، بلکه معلول عادات و رسوم دمکراتیک یا اریستکراتیک‌اند (Ossewaarde, 2004: 93).

توکویل همواره بر لزوم وجود زیرساخت‌های فرهنگی برای نهادینه‌سازی «دمکراسی» تأکید می‌کرد و «دمکراسی» را پیش و بیش از آنکه مفهومی سیاسی بداند مفهومی فرهنگی و «گونه‌ای از زیستن برابر» می‌دانست.

در آمریکا هیچ کس در بدو تولد به دلیل خانواده و تبارش بر دیگران برتری ندارد و این همان چیزی بود که بیش از هر چیز چشم اریستکرات جوان را گرفت. به همین دلیل، او «دمکراسی» را، نه صرفاً گونه خاصی از حکومت بلکه، شیوه خاصی از زندگی می‌دانست (Cook, 2004).

توکویل، برای اثبات ادعایش درباره مهم‌تر بودن نقش خُلق و خو نسبت به قانون و وضعیت جغرافیایی، مکزیک را مثال می‌زند. مکزیک هم از لحاظ جغرافیایی شبیه آمریکا است و هم قوانینش همانند قوانین آمریکاست. با وجود این، خُلق و خوی مکزیک‌ها جامعه‌ای را رقم زده است که جامعه دمکراسی بر قامتش نمی‌نشیند: «اسپانیایی‌های آمریکای جنوبی، که شرایط جغرافیایی‌شان درست مانند انگلومریکن‌هاست و مکزیک، که قانون اساسی‌اش را درست براساس قانون اساسی آمریکا نوشته است، توانایی حفظ جمهوری دمکراتیک را ندارند» (Tocqueville: 351). او، در ادامه، می‌گوید «مکزیک از لحاظ شرایط جغرافیایی همانند اتحادیه انگلومریکن است و قوانینش را هم از آن گرفته است اما نمی‌تواند به حکومت دمکراسی خو کند» (Ibid: 353). همین نکته درباره تفاوت فرانسویان ساکن کبک و انگلیسی‌های ساکن نیوانگلند نیز صادق است. توکویل همچنین به نسبت میان خُلق و خو و نهادینه شدن دمکراسی در شرق و غرب آمریکا اشاره می‌کند و از این نظر مردم شرق ایالات متحد را نسبت به دمکراسی پذیراتر می‌داند.

مزایای «دمکراسی شهرستان‌گرا»

برای درک مزایای «دمکراسی شهرستان‌گرا» می‌توان از مفهومی کمک گرفت که توکویل در بخشی از جلد نخست *دمکراسی* به کار گرفت: «روح شهر»؛ به معنای آتنی و باستانی «پلیس» (polis, l'esprit de cité). او «شهرستان‌گرایی پلیس‌گونه» نیوانگلند در آمریکا را راز «دمکراسی پایدار» و نسبت «شهرستان» را با «آزادی» همچون نسبت «مدارس ابتدایی» با «علم» می‌داند. همان‌طور که «مدارس ابتدایی»، برای نخستین بار، «علم» را در دسترس «دانش‌آموزان» قرار می‌دهند «شهرستان» نیز، برای نخستین بار، «آزادی» را در دسترس همگان قرار می‌دهد (Smith, 2006). «شهرستان» مدرسه‌ای برای شهروندی و خُلق و خوی عوام است که باعث می‌شود مردم عادی نه تنها از شانس حکومت بر خود برخوردار شوند بلکه بینشی به آنها می‌دهد که هم‌بودی ژرف منافع فرد و اجتماع را دریابند» (Villa: 227). «شهرستان تمرکززدایی‌شده نیوانگلند ... مدلی از آزادی سیاسی محلی موفق در مقایسه با تمرکزگرایی فرانسه است» (Drescher: 37). توکویل، در مزیت «شهرستان‌گرایی» در نیوانگلند می‌گوید ساکنان نیوانگلند محل زندگی خود را فقط برای اینکه در آنجا به دنیا آمده‌اند دوست ندارند، بلکه علاقه آنها برای وجود آزادی و هم‌کاری مستحکمی است که خود در آن سهیم هستند و برای مشارکت در امور آن هر زحمتی را به جان می‌خرند. از این رو، «دمکراسی شهرستان‌گرا» باعث ارضای جاه‌طلبی‌های کوچک، حس مالکیت و از آن خود دانستن دولت و درک شیوه‌های مختلف اداره کشور می‌شود:

در شهرستان، آمریکا به خود می‌آموزد چگونه در آزادی بزیَد و توکویل با تحلیلش به آمریکا یاد می‌دهد که چه کار دارد می‌کند. او می‌گوید دولت شهرستانی در همه‌جای آمریکا نیست و بدون شک او در فضایل آن اغراق می‌کند تا با ستایشش آنها را ترغیب کند. اگر حاکمیت مردم، مثل فرانسه، به جای آنکه از پایین به بالا باشد از بالا

به پایین بود، تحمیلی می‌شد و مردم حسش نمی‌کردند. دولت شهرستانی، با شمار زیادی از کارگزاران برگزیده، بسیاری از جاه‌طلبی‌های کوچک را ارضا می‌کند و باعث می‌شود شهروندان دولت را مال خودشان بدانند و این‌گونه اتحادی میان شهروندان و دولت به وجود می‌آورد. دولت شهرستانی باعث می‌شود مردم شیوه‌های [مختلف] اداره کشور را با تمام وجودشان درک کنند و به آن خو بگیرند، «شیوه‌هایی که در فقدانشان آزادی [فقط] از طریق انقلاب به دست می‌آید.» دمکراسی با انتخابات شکوفا می‌شود و توکویل می‌گوید در آمریکا انتخابات معلول رفاه نیست بلکه علت آن است (Mansfield, 2010: 22).

توکویل می‌گوید در انگلستان و آمریکا پایتخت و شهرهای بزرگ نفوذ تعیین‌کننده‌ای بر کل کشور ندارند:

لندن، که جمعیتش به اندازه جمعیت برخی از پادشاهی‌ها بزرگ است، تاکنون نتوانسته است زیادی بر سرنوشت بریتانیای کبیر بگذارد. در مخیله هیچ شهروندی در ایالات متحد خطور نمی‌کند که مردم نیویورک بتوانند درباره سرنوشت اتحادیه آمریکا تصمیم بگیرند. در واقع، حتی در ایالت نیویورک هم در مخیله کسی خطور نمی‌کند که خواسته‌های این شهر تعیین‌کننده سیاست [آمریکا] باشد. این در حالی است که جمعیت نیویورک برابر با جمعیت پاریس زمان انقلاب است (Tocqueville, 2011: 71).

اما در فرانسه اوضاع کاملاً برعکس بود و به گفته توکویل «در ۱۷۸۹ فرانسه چیزی جز پاریس نبود.» توکویل به نقل از منتسکیو نیز می‌گوید «در فرانسه فقط پاریس وجود دارد» (Ibid). توکویل، در تحلیل پیامد «شهرستان‌گرایی» در آمریکا و انگلستان و «تمرکزگرایی» در اروپا، می‌گوید اروپایی مأمور دولت را مظهر زور می‌داند ولی آمریکایی او را مظهر قانون می‌داند. در نتیجه، «شهرستان‌گرایی» باعث اطاعت از قانون و «تمرکزگرایی» باعث گریز از آن می‌شود. توکویل، «شهرستان» را تجلی «اصل تعیین سرنوشت» و «هیئت منصفه» را تجلی «دمکراسی شهرستان‌گرا» در «نظام قضایی» آمریکا و انگلستان می‌داند. به باور او، «هیئت منصفه» یکی دیگر از شیوه‌های اداره کشور است که ایستادن بر پای خود را به آمریکایی‌ها آموزش می‌دهد. او «هیئت منصفه» را «نیرومندترین ابزار تمرین حکمرانی برای مردم» و «کارآمدترین ابزار آموزش آنها برای حکمرانی» می‌داند و در ستایش آن می‌گوید:

می‌توان آن را مدرسه‌ای رایگان دانست که دره‌هایش همیشه باز است و در آن هریک از اعضای هیئت منصفه با طیب خاطر با حقوق خود آشنا می‌شود، هر روز با باسوادترین و روشن‌فکرترین اعضای طبقات بالاتر گفت‌وگو می‌کند و در عمل با قوانین کشورش آشنا می‌شود (Ibid, 2002: 315).

توکویل یادگیری عملی را بسیار کارآمدتر از آموزش نظری می‌داند و به همین دلیل بر اهمیت «هیئت منصفه» در دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن تأکید می‌کند. «هیئت منصفه» به شهروندان می‌آموزد چگونه قضاوت و قوانین کلی را بر موارد جزئی و خاص اعمال کنند. او می‌گوید در آمریکا، یک انسان آزاد از طریق عمل یاد می‌گیرد؛

نه از طریق کنکاش در یک نظریه. او از تأملات انتزاعی فیلسوفانی که از صندلی کنج اتاقشان درباره عالم و آدم نظر می‌دهند بیزار بود و علت انقلاب فرانسه را هم شکاف میان نظریه و عمل در اندیشه نویسندگان فرانسوی می‌دانست. افزون بر این، همان‌طور که منسفیلد می‌گوید «قضاوت کلاً حاکمیت مردم را معتدل می‌کند زیرا به آنها نشان می‌دهد حاکمیتشان محدودی دارد که باید در قوانین مطرح شود و حتی قوانین خوب هم، در اجرا، ممکن است بسیار خشن باشند» (Mansfield, 2010: 23).

معایب «دمکراسی تمرکزگرا»

توکویل دمکراسی را در جامعه «تمرکزگرا» شکننده می‌داند و بر این باور است که در فقدان انجمن‌ها، نهادهای دمکراتیک و شهرستان‌گرایی دیر یا زود باید منتظر قدرت مطلق نامحدود یک فرد بود. پیش‌بینی درست او درباره ظهور «ناپلئون سوم» گویای پیامد «تمرکزگرایی» است. او می‌گوید اگر نتوانیم نهادهای دمکراتیک ایجاد کنیم ظلم بر همه چیره می‌شود و دیر یا زود با قدرت مطلق «نامحدود» یک فرد روبه‌رو می‌شویم. منسفیلد، در تحلیل نظریه توکویل، می‌گوید:

قدرت متمرکز خود را از درون می‌خورد و بسیار تهاجمی‌تر و زمخت‌تر می‌شود و وقتی قدرت را از دستان مردم بیرون کشید دیگر از آزارشان خم به ابرو نمی‌آورد، به آنها اجازه هم‌کاری و مشارکت آزادانه نمی‌دهد و فقط بوروکرات‌هایی که مستقیماً با مرکز در ارتباطند و منویات آن را اجرا می‌کنند از چنین امکانی برخوردار می‌شوند. فرانسه نمونه بارز بروز چنین اشتباهی است. دست‌گاه اداری سلطنت با وزیرانی همچون کاردینال ریشلیو و کاردینال مَرزین خشت کجی را بنا نهادند که در انقلاب فرانسه نیز ادامه یافت. در نقطه مقابل، ایالات متحد با فدرالیسم خود دست‌گاه اداری محلی را زنده نگه داشت و رویه خوب تمرکززدایی اداری انگلیس را پی گرفت - نمونه دیگری از نهادی که از اریستکراسی آمده و دمکراتیک شده است (Ibid: 24).

پاریس نمونه بارز چنین قدرت متمرکزی بود که همه‌چیز، حتی انتشارات و تفکر شهرهای دیگر، را بلعیده بود:

گزارش‌های وزارت درباره خرید و فروش کتاب نشان می‌دهند در سده شانزدهم و آغاز سده هفدهم چاپ‌خانه‌های بسیاری در شهرهای گوناگون استان‌ها وجود داشتند، اما بعداً یا از بین رفته بودند یا دیگر کار نمی‌کردند. اما بدون شک در پایان سده هجدهم، حجم نشریات چاپی گوناگون از پایان سده هفدهم بسیار بیشتر بود. باوجوداین، منشاء تفکر فقط پایتخت بود. پاریس همه استان‌ها را کاملاً بلعیده بود (Tocqueville, 2011: 72-73).

یادداشت‌های آرتور یانگ، گردش‌گر انگلیسی در فرانسه، چندروز پس از فتح «باستیل»، نیز مؤید نکاتی هستند که توکویل درباره «تمرکزگرایی و پایتخت‌گرایی» در فرانسه، اهمیت بیش‌ازحد پاریس و بی‌اهمیتی شهرهای دیگر فرانسه می‌گوید. او، که از پاریس به اطراف کشور رفته بود و از فضای متفاوت خارج از پاریس بسیار شگفت‌زده

شده بود، می‌گوید بیرون از پاریس مردم بی‌حال و بی‌تفاوت بودند و هیچ روزنامه‌ای در استان‌های دیگر منتشر نمی‌شد. مردم شهرهای دیگر در پاسخ به پرسش او، که حالا که در پاریس انقلاب شده شما چه می‌خواهید بکنید، می‌گفتند ما تنها یک شهرستان هستیم و باید صبر کنیم تا پاریس رهبری ما را در دست گیرد. یانگ می‌گوید این مردم حتی جسارت اندیشیدن به چیزی را که در پاریس به آن نمی‌اندیشند ندارند (Ibid: 73).

تمرکزگرایی در فرانسه باعث شده بود مردم در همه چیز طلب‌کار دولت باشند. آنها گمان می‌کردند وضعیت روستایشان، نگهداری جاده‌هایشان و تعمیر کلیسا و حجره کشیش‌ها به آنها ربطی ندارد و وظیفه دولت است:

حکومت در فرانسه جای مشیت را گرفته بود و در چنین شرایطی طبیعی بود هرکس برای رفع نیازهای شخصی‌اش، از حکومت کمک بخواهد. از این رو، ما درخواست‌های بی‌شماری را می‌یابیم که امضاکنندگانشان می‌گفتند درخواستشان برای منفعت همه است اما در واقع فقط برای منافع خصوصی کوچکشان بود. ... آدم از خواندن این درخواست‌ها سرسام می‌گیرد: دهاتی‌ها برای از بین رفتن دام یا خانه‌شان درخواست غرامت می‌کنند؛ زمین‌داران ثروت‌مند برای بهره‌وری زمینشان درخواست کمک می‌کنند؛ و کارخانه‌داران از مسئولان می‌خواهند به آنها امتیاز ویژه و انحصاری بدهند تا از در دسر رقابت با تولیدکنندگان دیگر رهایی یابند (Ibid: 69).

«هم‌دلی» با مجرمان و قانون‌شکنان از دیگر معایب «تمرکزگرایی» است. وقتی «قانون» برآمده از خواست «ملت» نباشد قانون‌شکنان از حمایت و هم‌دلی مردم برخوردار می‌شوند و «دولت» در اجرای «قانون» با مشکل مواجه می‌شود. در این حالت، قانون‌شکنی زشتی خود را از دست می‌دهد و مأموران «دولت» برای جلوگیری از آن باید منتظر ناسزا و توهین «ملت» باشند:

در اروپا مجرم را آدم بیچاره‌ای می‌دانند که برای نجات جاننش از دست کارگزاران عدالت می‌کوشد و مردم فقط تماشاگر این نزاع هستند؛ ولی در آمریکا مجرم را دشمن نژاد بشر می‌دانند و همه مردم با تمام قوا در برابر او می‌ایستند (Ibid, 2002: 114).

توکویل تمرین دموکراسی از پایین به بالا و توسعه تدریجی آزادی‌های شهرستانی را شرط واگذاری آزادی در امور بزرگ می‌داند:

مردمی که در امور کوچک به آزادی خو نگرفته‌اند چگونه می‌توانند یاد بگیرند در امور بزرگ از آن به‌طور معتدلی استفاده کنند؟ در کشوری که افرادش ناتوانند و شهروندان با هم متحد نیستند، چگونه می‌توان در برابر ستم‌گری ایستاد؟ هم کسانی که از آزادی مردم می‌هراسند و هم کسانی که از حاکمیت قدرت مطلق می‌ترسند باید خواستار رشد تدریجی آزادی‌های شهرستانی باشند (Ibid).

تمرین دموکراسی از پایین به بالا، از طریق مشارکت مردم در تصمیم‌گیری درباره محله، دهستان و شهرستان، یکی از مهم‌ترین مواردی است که توکویل می‌کوشد در عصر ظهور دموکراسی‌های مدرن به «ملت‌هایی که در پی دموکراسی‌اند آموزش دهد. در صورت فقدان این فرهنگ، «تغییر دولت» و «انقلاب» تنها به بازتولید «تمرکزگرایی فرهنگی موجود در ملت» می‌انجامد و فقط افرادی که نهادهای متمرکز را در دست دارند تغییر می‌کنند. این همان چیزی بود که در «انقلاب فرانسه»، که بعداً الگوی بسیاری از «انقلاب‌های قرن بیستم شد، رخ داد. توکویل، در *انقلاب فرانسه*، «تمرکز اداری» را نه محصول «انقلاب فرانسه» می‌داند و نه محصول سیاست‌های «ناپلئون»؛ بلکه آن را پدیده‌ای جان‌سختی می‌داند که در عصرها و نسل‌های گذشته به تدریج شکل گرفته و آنچه‌ان در خاک جامعه فرانسه ریشه دوانده که حتی زور انقلاب هم به آن نرسیده است:

تمرکزگرایی محصول رژیم گذشته و به باور من تنها بخش از نهاد سیاسی رژیم پیشین بود که جان سالم از انقلاب به در برد زیرا تنها نهادی بود که می‌توانست خود را با نظام جدیدی که ساخته و پرداخته انقلاب بود منطبق کند (Ibid: 39).

او، با بیان اینکه بیشتر ناظران صاحب‌صلاحیت بر این باورند که در میان دلایل گوناگون سقوط حکومت‌های متعدد فرانسه که در چهل سال گذشته بر سر کار آمده‌اند، مهم‌ترین دلیل همین تمرکز اداری و چیرگی مطلق پاریس بر سراسر کشور بود، اثبات این نظر را که سقوط سلطنت لویی شانزدهم نیز بیشتر به همین دلیل بود برای خود چندان دشوار نمی‌داند و می‌گوید این دلیل را باید یکی از عمده‌ترین عوامل این انقلاب، که مادر همه انقلاب‌های دیگر است، به‌شمار آورد. بدین‌سان، پاریس بر فرانسه سروری یافته بود و ارتشی که به‌زودی می‌بایست بر فرانسه تسلط یابد، داشت نیروهایش را بسیج می‌کرد. او، در *دموکراسی* نیز می‌گوید انقلاب در عین حال که جمهوری خواه و با حکومت جمهور موافق بود از تمرکز نیز طرف‌داری کرد. توکویل گناه انقلاب فرانسه را یک‌سره بر گردن تمرکز و عدم خودگردانی محلی می‌اندازد. خودگردانی محلی گروه‌های گوناگون جامعه را گرد هم می‌آورد، آنها را با علایق و سلیق هم‌دیگر آشنا می‌کند و به آنها می‌آموزاند این علایق را با هم آشتی دهند و درک درستی از منفعت شخصی داشته باشند، اما در فرانسه خوی دیوان‌سالار دولت چیزی از این موارد باقی نگذاشته بود (سیدنتاپ، ۱۳۹۵: ۱۷۳).^۳ او، در مقایسه فرانسویان با انگلیسی‌ها، می‌گوید اگر آنها، همچون انگلیسی‌ها، می‌توانستند، بدون تخریب نهادهای باستانی خود، روحشان را آرام‌آرام دگرگون کنند، شاید برای تصور ایجاد نهادهای کاملاً جدید آن قدر حاضر به یراق نبودند (کنن-هوتر، ۱۳۹۳: ۱۰۹).

نقد نظریه توکویل درباره «دموکراسی شهرستان‌گرا»

فیلسوفان سیاست در تحلیل جایگاه مفهوم «شهرستان» در اندیشه توکویل و نظریه او درباره رابطه «شهرستان» و «جامعه مدنی» با یک‌دیگر و با «دولت» با هم هم‌رأی نیستند. از نظر برخی از منتقدان توکویل، همچون تدا اسکاکپل، او «دولت» را رقیب و دشمن «جامعه» می‌داند و جانب جامعه را می‌گیرد:

تفکر صفر و صدی که «دولت» را در برابر «جامعه» می‌نهد - یا دولت ملی را در برابر داوطلب‌گرایی محلی می‌نهد - نه می‌تواند... مبنای استدلال خردمندانه برای حل مشکلات کنونی مدنی ملت باشد و نه می‌تواند مبنای استدلال خردمندانه برای راه‌کارهایی باشد که ممکن است در آینده برای حل مشکلات کنونی ارایه شوند (Skocpol, 1997: 459).

اسکاکیل، به همین دلیل، نظریه توکویل را «رمانتیسیم انجمن‌گرا» می‌نامد و می‌گوید تاریخ ایالات متحد با مقدمات رمانتیسیم توکویل در تضاد است (Ibid, 1996: 23-24). مارک ورن (Warren, 2001: 32) نیز می‌گوید: «توکویل با چارچوبی از مدل دوقطبی تقریباً ساده‌ای از روابط میان دولت و جامعه مدنی سروکار داشت و به تأثیر این مدل بر انجمن‌ها می‌اندیشید» و می‌افزاید: «از این رو، این مدل جامعه را به دو قطب یا حوزه تقسیم می‌کند: قدرت یکی از آن دو قطب است و روابط اجتماعی و اقتصادی به‌همراه انجمن‌ها قطب دیگر آن». او، در ادامه، می‌گوید: «مشکل چنین مدلی این است که ساختارها و دادوستدهای بازار را شبیه جامعه مدنی می‌داند که ویژگی اصلی آن مشارکت اجتماعی است» و در پایان می‌گوید: «لب لباب و جان کلام اینکه توکویل ویژگی‌های ساختاری بازار را نفهمیده است». رابرت پاتنم نیز بر «مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی» اندیشه توکویل تأکید بیشتری می‌کند (Putnam, 2000: 11). به باور پاتنم، کارایی دموکراسی مستلزم آن است که شهروندان وظیفه «شهروندی» خود را در ایجاد «انجمن»‌ها و احیای اعتماد در جامعه به‌خوبی انجام دهند. پاتنم «انجمن»‌ها را «سرمایه اجتماعی» می‌داند و می‌خواهد با استفاده از توکویل، برنامه‌اش را برای تقویت «سرمایه اجتماعی» عملی کند. «سرمایه اجتماعی» معادل علمی و امروزی همان چیزی است که توکویل «خُلُق و خو» می‌نامید. پاتنم می‌گوید «سرمایه اجتماعی» از طریق «انجمن»‌ها توسعه می‌یابد. او لیگ بلینگ را نمونه‌ای از مدل «انجمن»‌ها می‌داند و به‌شدت نگران است نکند این انجمن‌ها در آمریکای معاصر کمرنگ شوند.

در مقابل، برخی دیگر از فیلسوفان سیاست، مانند هلک (Hallock, 2013)، رزنبلام (Rosenblum, 1998: 43-44)، فلاشاکر (Fleischacker, 1998: 308-310) و ویتینگتن (Whittington, 1998: 21-32) به خطایی رایج در اندیشه پاره‌ای از علاقه‌مندان معاصر «انجمن»‌ها و «جامعه مدنی» اشاره می‌کنند و می‌گویند آنها اهمیت «بعد سیاسی» آرای توکویل و ویژگی‌های تحلیل و متدولوژی او را درک نکرده‌اند. هلک، در پاسخ به اسکاکیل، می‌گوید «این نگرش برپایه تضاد دوگانه‌ای است که از لحاظ تجربی دقیق نیست؛ تضاد میان جامعه داوطلب‌گرا و دولت ناداوطلب‌گرا» (Hallock, 2013: 252).

رابرت تی. گانتِ جونیور را می‌توان سرآمد اندیشمندانی دانست که بر «بعد سیاسی» نظریه توکویل تأکید می‌کنند. گانت (Gannett, 2003: 1) بر تأثیر «بعد اجتماعی» نظریه توکویل درباره «انجمن»‌ها بر «اندیشه سیاسی» و «رهبران سیاسی و اجتماعی» آمریکا تأکید می‌کند اما می‌گوید مفسران گروه نخست اهمیت «بعد سیاسی» نظریه او را دریافته‌اند. به همین دلیل، او می‌گوید پاتنم [که از مفسران گروه نخست است] نکته اصلی تحلیل توکویل و «بعد سیاسی» آن را درک نکرده است. سخن بر سر «صرف تأکید» توکویل بر «بعد اجتماعی» انجمن‌ها نیست بلکه بر «تأکید صرف» او بر آنهاست. محل نزاع دقیقاً همین جاست. مفسران گروه نخست تفسیری

«اجتماعی» از انجمن‌ها ارایه می‌کنند اما گانت می‌گوید انجمن‌های مورد نظر توکویل فقط «اجتماعی» نبودند و او، افزون بر آنها، از انجمن‌های «سیاسی» نیز سخن می‌گفت و اصلاً منظور اصلی‌اش «بعد سیاسی» انجمن‌ها بود. به همین دلیل، گانت می‌گوید پاتنم گستره گسترده‌تری را که تحلیل توکویل در آن مطرح شده است نادیده می‌گیرد یا از درک آن ناتوان است. به باور گانت، ارزش «تحلیل توکویل از زندگی اجتماعی در آمریکا» در «بعد سیاسی» آن است؛ نه «بعد اجتماعی». توجه همیشگی توکویل به تأثیر نیروی مشارکت جمعی در سیاست گویای اهمیت بعد سیاسی تحلیل اوست. خاست‌گاه نخستین این مشارکت در زندگی سیاسی «شهرستان»‌های آمریکاست - نه «جامعه مدنی» - و مشارکت سیاسی در «شهرستان» باعث نشاط «جامعه مدنی» می‌شود؛ نه برعکس. نیروی مشارکت جمعی در «زندگی سیاسی» «شهرستان» باعث جوشش «روحیه اجتماعی» می‌شود و به دستاوردهای فرهنگی، فکری و اقتصادی می‌انجامد.

گانت می‌گوید تأکید توکویل بر «بعد سیاسی انجمن‌ها» مختص به آمریکا نبود و به تحلیلی اشاره می‌کند که او در ۱۸۳۶، پس از انتشار جلد نخست *دمکراسی*، درباره ریشه‌های مشارکت مردم در امور جامعه در شمال ایتالیا نوشت. توکویل، پس از خواندن *تاریخ فلورانس* ماکیاوولی، می‌گوید در جمهوری فلورانس آزادی آنچنان که در «شوروشوق سیاسی» و انقلاب‌ها به نمایش درآمد، باوجود سرکشی‌اش، عامل اصلی «گسترش شگفت‌انگیز» روح بشر، قدرت و دستاوردهای تجاری او و تکامل هنر، علم و ادبیات در سال‌های ۱۲۴۵ تا ۱۴۹۲ بود.

گانت (Ibid: 1-2) با بیان اینکه گستره نظریه توکویل درباره انجمن‌ها از آنچه مفسران گروه نخست درک کرده‌اند گسترده‌تر و ظریف‌تر است، چهار گونه گوناگون «انجمن» را در اندیشه توکویل از هم تفکیک می‌کند: «انجمن دایمی، انجمن سیاسی داوطلبانه، انجمن اجتماعی داوطلبانه و انجمن خصوصی کوچک». «انجمن‌های خصوصی کوچک» به مردم امکان می‌دهند «لذات زندگی خصوصی را بچشند». توکویل در بخش سوم جلد دوم *دمکراسی* درباره این گونه از انجمن سخن می‌گوید^۴ اما در اینجا نکته مهم دوگانه «انجمن‌های دایمی» و «انجمن‌های داوطلبانه» است. «انجمن‌های داوطلبانه، خود، به دو گروه «سیاسی» و «اجتماعی» تقسیم می‌شوند. توکویل طرحش را با تأکید بر «انجمن‌های دایمی» که به‌وسیله قانون تحت عناوین شهرستان‌ها، شهرها و کانتی‌ها ایجاد شده‌اند آغاز و سپس آنها را از انجمن‌های داوطلبانه کوتاه‌مدت «که پیدایش و گسترششان را فقط مدیون اراده فردی هستند» جدا می‌کند. او، در ادامه، انجمن‌های داوطلبانه را به دو گروه «سیاسی» و «اجتماعی» تقسیم می‌کند و در جلد نخست *دمکراسی* به «انجمن‌های سیاسی» و در جلد دوم به «انجمن‌های اجتماعی» می‌پردازد. آن‌گونه که گانت می‌گوید:

انگیزه اصلی رهبران و اعضای این انجمن‌های داوطلبانه سیاسی و اجتماعی همان منطق برابری دمکراتیک نیرومند بود. آنها می‌خواستند شبکه‌های انجمنی خود را بسیار بگسترانند و می‌دانستند برای دستیابی به اهداف بلند سازمان خود باید در گستره جغرافیایی گسترده‌ای عضوگیری کنند. از این رو، سرشت و سپهر تلاش‌هایشان با تلاش‌های گروه انجمنی چهارم توکویل متفاوت بود (Ibid: 2).

گانت، پس از تفکیک این چهار گونه از یکدیگر، بر جایگاه «شهرستان» تأکید می‌کند و آن را گونه‌ای از «انجمن» می‌داند که مورد غفلت واقع شده است:

امیدوارم با همراهی با پژوهش‌های توکویل درباره شهرستان در مراحل پیش‌آمریکایی (۱۸۳۱-۱۸۳۲)، آمریکایی (۱۸۳۱-۱۸۳۲) و پس‌آمریکایی (۱۸۳۲-۱۸۳۴) و با بررسی یافته‌های او در هر دو جلد *دمکراسی*، درکمان را از گستره و ژرفای اندیشه توکویل درباره انجمن بیشتر کنم (Ibid).

او نگران کم‌رنگ شدن نقش «شهرستان» در جامعه آمریکا است و با توجه به آنچه در سال‌های اخیر در آمریکا رخ داده است، می‌توان نگرانی او را به‌جا دانست:

به باور من، اگر بخواهیم دمکراسی ما [کماکان] کارآمد باشد نباید گونه‌های گوناگون مشارکت سیاسی را در [دوره‌هایی مانند] پیک‌نیک‌های خانوادگی (Putnam, 2000: 414) خلاصه کنیم و اگر بر این فروکاست پافشاری کنیم دیگر نمی‌توانیم توکویل را، برای پروژه ملیحش، شاهد متخصص یا مشوق ملی خود بدانیم (Gannett, 2003: 2).

نتیجه

توکویل، پس از مشاهده تیزبینانه‌اش از نخستین جمهوری دمکراتیک مدرن در ایالات متحد و مقایسه آن با دمکراسی انقلابی در کشور خودش، فرانسه، بی‌درنگ به جهانیان هشدار داد دمکراسی لزوماً بهترین شیوه زمامداری نیست و می‌تواند به گونه جدیدی از ستم‌گری بینجامد. او، با مقایسه «دمکراسی انگلوساکسن و انگلوامریکن» در انگلستان و ایالات متحد با «دمکراسی قاره‌ای» در فرانسه، به این نتیجه رسید که دمکراسی پیش و بیش از آنکه شیوه‌ای از زمامداری باشد شیوه‌ای از زندگی است و در فقدان «فرهنگ و خُلق و خوی دمکراتیک»، «زمامداری دمکراتیک» می‌تواند حتی از گونه‌های دیگر زمامداری مانند «سلطنت مطلقه» نیز ناکارآمدتر، ستم‌گرانه‌تر و خودکامه‌تر باشد. دمکراسی مطلوب توکویل فرآیندی گام‌به‌گام، معتدل، اصلاحی و از پایین به بالاست که براساس «برابری موقعیت افراد» در جامعه، «جامعه مدنی» و «شهرستان‌گرایی» بنا شده است. در چند سال اخیر، با تحقق پیش‌بینی‌های توکویل و ظهور «دمکراسی‌های ناکام» - که نمی‌توانند نیازهای اساسی شهروندان را برطرف کنند - و «دمکراسی‌های اقتدارگرا» - که حقوق و آزادی‌های شهروندان را پاس نمی‌دارند - مطالعه آثار و نظریه‌های توکویل و پژوهش درباره آنها برای همه، به‌ویژه جوامعی که از «فرهنگ و خُلق و خوی دمکراتیک»، «جامعه مدنی» و پیش و بیش از آن از «شهرستان‌گرایی» بی‌بهره‌اند و گمان می‌کنند مشکلاتشان با «تغییر رژیم» و استقرار دمکراسی حل می‌شوند، بیش‌ازپیش لازم است. از یک سو، نظام‌هایی که به دمکراسی تبدیل شده‌اند آن قدر در برطرف کردن نیازهای اساسی شهروندان ناکام بوده‌اند که شهروندان آرزوی بازگشت حکومت‌های خودکامه پیشین را در سر می‌پرورانند و مدام در حال شورشند و از سوی دیگر بسیاری از دمکراسی‌ها به دست زمامداران خودکامه‌ای افتاده‌اند که حقوق و آزادی‌های شهروندان هیچ ارزشی برای آنها ندارد. باوجوداین،

مطالعه آثار توکویل ممکن است ناامیدکننده باشد زیرا او حرکت گام به گام و معتدل به سوی دموکراسی راه نخست، در گروهی وجود «فرهنگ و خلق و خوی دموکراتیک» می‌داند. در نتیجه، جوامعی که فاقد چنین فرهنگی هستند نمی‌توانند یک شبه راه صدساله روند و با ازهم گسیختگی‌های ناگهانی، شورش و انقلاب راه به جایی نمی‌برند.

پی‌نوشت‌ها

- ^۱ توکویل اصطلاح *idée mere* را به کار می‌گیرد که برگردان تحت‌اللفظی آن / ایده مادر و معنای آن «اندیشه بنیادین» است.
- ^۲ این جمله برگرفته از درس گفتار نخست ویلیام آر. کُک، درباره توکویل، است. کُک در بیست و چهار درس گفتار اندیشه توکویل را واکاوی می‌کند. این درس گفتارها در مؤسسه آموزشی درس گفتارهای بزرگ (great courses) ارائه شده‌اند و متن پیاده‌شده آنها در دو جلد منتشر شده است.
- ^۳ «مورخان بعدی به توکویل انتقاد کردند که علت‌های دیگر تمرکز را در فرانسه نادیده گرفته است - برای نمونه فشارهای نظامی را بر دولتی درون‌قاره‌ای با هم‌سایگان قدرت‌مند؛ فشارهایی که مثلاً در مورد انگلستان بسیار کمتر مصداق داشت» (سیدنتاپ، ۱۳۹۵: ۱۷۶).
- ^۴ گانت (Gannett, 2003: 2) می‌گوید «من فرقه‌های مذهبی را از قاموس توکویل درباره انجمن‌ها بیرون می‌نهم زیرا او، نه در جلد نخست دموکراسی و نه در جلد دوم، آنها را به خودی خود انجمن نمی‌داند» و از قول زاگرت می‌گوید از نظر توکویل دین، از طرق غیرمستقیم و بسیار گوناگونی، پشتیبان زندگی دموکراتیک است. اما دین چگونه چنین کارکردی دارد؟ پاسخ توکویل به این پرسش آن است که دین آرزوهای معنوی بشر را برآورده می‌کند. گانت لب لباب و جان کلام دیدگاه توکویل درباره رابطه میان «دین» و «دموکراسی» راه به بهترین نحو، در این جمله بیان می‌کند: «دین، با دور نگه داشتن خود از سیاست دموکراتیک، سیاست دموکراتیک را ممکن می‌کند.»

References

- Algerian war. (n. d.) In *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Algerian-War>
- Boesche, R. (1983) "Why could Tocqueville predict so well?", *Political Theory*, 11(1), 79-103.
- Coenen-Huther, Jacques (2014) *Tocqueville*, Trans. Bozorgh Naderzad, Tehran: Hermes. (in Persian)
- Cook, W. (2004) *Tocqueville and the American experiment* [Audio.]. The great courses. <https://www.thegreatcourses.com/courses/tocqueville-and-the-american-experiment.html>
- Crick, B. (2002) *Democracy*. OUP.
- Drescher, S. (2007) "Tocqueville's comparative perspectives", In C. B. Welch (Ed.), *The Cambridge companion to Tocqueville* (pp. 21-48). CUP.
- Epstein, J. (2006) *Alexis de Tocqueville: Democracy's guide*. HarperCollins.
- Fleischacker, S. (1998) "Insignificant communities", In A. Gutmann (Ed.), *Freedom of association* (pp. 273-313). PUP.
- Gannett, R. (2003) "Bowling ninepins in Tocqueville's township", *The American Political Science Review*, 97(1), 1-16.
- Hallock, E. (2013) *Between anarchy and Leviathan: A return to voluntarist political obligation* [Doctoral dissertation, UCLA]. <https://escholarship.org/content/qt8pj296m6/qt8pj296m6.pdf>

- Lukacs, J. (1982) "Alexis de Tocqueville: A historical appreciation", *Literature of Liberty*, 5 (1). 8-42. <https://oll.libertyfund.org/pages/alexis-de-tocqueville-a-bibliographical-essay-by-john-lukacs#tocqueville>
- Mansfield, H. & Winthrop, D. (2006) "Tocqueville's new political science", In C. Welch (Ed.), *The Cambridge companion to Tocqueville* (pp. 81-107). CUP.
- Mansfield, H. (2010) *Tocqueville*. OUP.
- Ossewaard, M. R. R. (2004) *Tocqueville's moral and political thought*. Routledge.
- Pierson, G. W. (1938) *Tocqueville and Beaumont in America*. OUP.
- Putnam, R. (2000) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Roberts, S. (2019, May 8) *John Lukacs iconoclastic historian and author dies at 95*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/05/08/obituaries/john-lukacs-dead.html>
- Rosenblum, N. (1998) *Membership and morals: The personal uses of pluralism in America*. PUP.
- Siedentop, Larry A. (2016) *Tocqueville*, Trans. Hassan Kamshad, Tehran: Farhang-e Javid. (in Persian)
- Skocpol, T. (1997) "The Tocqueville problem: Civic engagement in American democracy". *Social Science History*, 21(4), 455-479.
- Smith, S. B. (2006) *Democratic statecraft: Tocqueville, Democracy in America* [Video.]. Yale open courses. <https://oyc.yale.edu/political-science/plsc-114/lecture-21>
- Tocqueville, A. D. (1848) *Speech pronounced in the chamber of deputies on January 27, 1848, during the discussion of the proposed answer to the speech from the throne*.
- Tocqueville, A. D. (1945a) *Democracy in America* (Vol. 1) Trans. H. Reeve, F. Bowen, & P. Bradley, Vintage. (Original work published 1835).
- Tocqueville, A. D. (1945b) *Democracy in America* (Vol. 2) Trans. H. Reeve, F. Bowen, & P. Bradley, Vintage. (Original work published 1840).
- Tocqueville, A. D. (1971) *Journey to America*, Trans. G. Lawrence, Doubleday. (Original work published 1831–1832).
- Tocqueville, A. D. (1985) "To Gustave de Beaumont". In R. Boesche (Ed.), Trans. J. Toupin & R. Boesche, *Alexis de Tocqueville: Selected letters on politics and society* (pp. 230-234). University of California Press. (Original work published 1849).
- Tocqueville, A. D. (2002) *Democracy in America* [eBook edition], Trans. H. Reeve, Vols. 1 & 2. Penn State Electronic Classics Series Publication. (Original work published 1835 & 1840).
- Tocqueville, A. D. (2011) *The ancient regime and the French revolution*, Ed. J. Elster, trans. A. Goldhammer, CUP. (Original work published 1856).
- Villa, D. (2007) "Tocqueville and civil society". In C. B. Welch (Ed.), *The Cambridge Companion to Tocqueville* (pp. 216-244). CUP.
- Warren, M. (2001) *Democracy and association*. PUP.
- Whittington, K. (1998) "Revisiting Tocqueville's America: Society, politics, and association in the nineteenth century". *American Behavioral Scientist*, 42(1), 21-32.